

SKOLVERKET
ALLMÄNNA RÅD
2007

Allmänna råd och kommentarer

Kvalitet i fritidshem

Beställningsadress: Fritzes kundservice, 106 47 Stockholm.
Tel: 08-690 95 76, Fax: 08-690 95 50, e-post: skolverket@fritzes.se

Beställningsnummer: 07:1007
ISBN 978-91-85545-30-8
ISSN 1403-4549
Fryklunds
Foto: Per Magnus Persson/Johnér
Davidsons Tryckeri 2007
Upplaga: 15 000
Andra upplagan 2008: 10 000
Reviderad 2009, 2010

Allmänna råd och kommentarer

Kvalitet i fritidshem

Förord

Följande allmänna råd för kvalitet i fritidshem med kommentarer ersätter de tidigare allmänna råden med kommentarer för fritidshem, Allmänna råd 1999:2. De allmänna råden finns också publicerade i Statens skolverks författningssamling, SKOLFS 2007:35.

De allmänna råden för kvalitet i fritidshem har en tydlig anknytning till Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo 94, men tyngdpunkten är lagd vid fritidshemmets uppgift som den finns formulerad i skollagen. De allmänna råden riktar sig till både kommunen och den personal som arbetar på fritidshemmet och illustrerar hur ansvarfördelningen mellan kommun och verksamhet ser ut.

Inledningsvis redovisas vad allmänna råd är samt vilka författningar de utgår ifrån. Därefter kommer ett avsnitt med begrepp. Avslutningsvis följer en förteckning över referenser.

De allmänna råden följs av kommentarer. Kommentarererna förtydligar råden och grundar sig på förarbeten till bestämmelserna, forskning och beprövad erfarenhet liksom utredningar och annat relevant material. Det är Skolverkets förhoppning att de allmänna råden med kommentarer kommer att ligga till grund för diskussioner om hur verksamheten kan bedrivas. Det är också Skolverkets förhoppning att de allmänna råden och de kommentarer som ges ska ge ett gott stöd för att utveckla verksamheten.

Per Thullberg
Generaldirektör

Carina Hall
Undervisningsråd

Innehållsförteckning

Förord	5
Inledning	9
Allmänna råd för kvalitet i fritidshem	9
Begrepp	10
Hur regleras fritidshemmet?	11
Allmänna råd för kvalitetsredovisning och allmänna råd för kvalitet i fritidshem	12
Förutsättningar	14
Styrning och ledning	14
Uppföljning och utvärdering	16
Personaltäthet och barngruppens storlek och sammansättning	17
Personalens kompetens	19
Lokaler och miljö	20
Arbetet i fritidshemmet	22
Fritidshemmets uppdrag	22
Normer och värden	25
Jämställdhet mellan flickor och pojkar	26
Barns delaktighet och inflytande	27
Ett mångkulturellt fritidshem	28
Särskilt stöd	30
Samarbete mellan fritidshem och hem	32
Samarbete med andra verksamheter	32
Referenser	34

Inledning

Vad är allmänna råd?

Skolverkets allmänna råd är rekommendationer till stöd för hur författningar det vill säga lagar, förordningar och föreskrifter kan tillämpas. Ett allmänt råd utgår från en författning. Det anger hur man kan eller bör handla och syftar till att påverka utvecklingen i en viss riktning och främja en enhetlig rättstillämpning. Råden bör följas såvida verksamheten inte kan visa att man handlar på andra sätt som leder till att kraven i bestämmelserna uppnås.

Allmänna råd för kvalitet i fritidshem

Skolverkets allmänna råd för kvalitet i fritidshem baseras på bestämmelser i skollagen (1985:1100), läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo94, och det barnperspektiv som finns i FN:s barnkonvention om barns rättigheter. Även förordningen (1997:702) om kvalitetsredovisning inom skolväsendet m.m. har beaktats vid utformningen av de allmänna råden. Efter de allmänna råden följer kommentarer vars syfte är att förtydliga råden. Kommentarererna utgår från forskning, kunskap och beprövad erfarenhet. De allmänna råden finns också publicerade i Statens skolverks författningssamling, SKOLFS 2007:35.

De allmänna råden för kvalitet i fritidshem riktar sig både till kommunen och till personal som arbetar i fritidshem. Ytterligare målgrupper är personal i skolan och andra verksamheter som samverkar med fritidshem. Råden kan också utgöra stöd för vårdnadshavare att öka sitt inflytande.

De allmänna råden kan även vara vägledande för kommuners bedömning av fritidshemmens kvalitet vid tillståndsgivning och tillsyn av de enskilt drivna fritidshemmen. De kan också utgöra stöd för kvalitetsarbetet i dessa fritidshem.

Begrepp

I de allmänna råden och kommentarerna används nedanstående begrepp med angiven innebörd.

Skolbarnsomsorg används i skollagen som en samlande beteckning på olika former av pedagogisk verksamhet som under den skolfria delen av dagen och under lov riktar sig till både inskrivna och icke inskrivna skolbarn till och med tolv års ålder.

Skolbarnsomsorg bedrivs enligt skollagen i form av **fritidshem, öppen fritidsverksamhet och pedagogisk omsorg**. De bestämmelser i skollagen som de allmänna råden grundas på, inklusive förarbetena, omfattar i allmänhet alla former av skolbarnsomsorg medan dessa allmänna råd rör fritidshem.

Fritidshem är en pedagogisk gruppverksamhet för skolbarn till och med tolv års ålder där barnen är inskrivna. Fritidshem kan bedrivas som en helt fristående verksamhet men är oftast i varierande grad integrerad med förskoleklassen och den obligatoriska skolan.

Öppen fritidsverksamhet är enligt skollagen ett alternativ till inskriven verksamhet för barn i åldersgruppen tio till tolv år. Den öppna fritidsverksamheten kan samordnas med kommunens övriga fritidsverksamheter för barn och ungdom och kan även anordnas i samarbete med föreningslivet.

Med **skola** avses förskoleklass och de obligatoriska skolformerna.

Med **läroplan** avses läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo94.

Med **lov** menas såväl enstaka lovdagar, studiedagar och längre lov som sommarlov.

Med **skolbarn** avses även barn i förskoleklass.

Hur regleras fritidshemmet?

Fritidshemmet regleras i skollagen och läroplanen (Lpo 94). Det finns också andra grundläggande bestämmelser som bl.a. vänder sig till fritidshem; förordningen (1997:702) om kvalitetsredovisning inom skolväsendet m.m. och diskrimineringslagen (2008:567). Skolverket har utfärdat allmänna råd med kommentarer till dessa bestämmelser som riktar sig till fler verksamheter än fritidshem: Skolverkets allmänna råd om att främja likabehandling och förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling (SKOLFS 2009:38) och Skolverkets allmänna råd för kvalitetsredovisning inom skolväsendet m.m (SKOLFS 2006:18). Det finns alltså tre allmänna råd som handlar om olika aspekter på fritidshemmens verksamhet utifrån olika bestämmelser.

Uppgift, förutsättningar och utgångspunkten för arbetet

Fritidshem omfattar skolfri tid. Fritidshemmets uppgift är att genom pedagogisk verksamhet komplettera skolan, erbjuda barn en meningsfull fritid och stöd i utvecklingen. Dessutom skall fritidshem ge barn den omsorg som krävs för att föräldrar skall kunna förena föräldraskap med förvärvsarbete och studier. De grundläggande reglerna för fritidshem finns i skollagen. I 2 a kap. 3 § skollagen anges fritidshemmets uppgift, förutsättningar och utgångspunkten för arbetet i fritidshem

/.../ Skolbarnsomsorgens uppgift är att komplettera skolan samt erbjuda barn en meningsfull fritid och stöd i utvecklingen.

För bedrivande av /.../ skolbarnsomsorg skall det finnas personal med sådan utbildning eller erfarenhet att barnens behov av omsorg och en god pedagogiska verksamhet kan tillgodoses. Barngrupperna skall ha en lämplig sammansättning och storlek. Lokalerna skall vara ändamålsenliga.

/.../ skolbarnsomsorgen skall utgå från varje barns behov. Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall ges den omsorg som deras speciella behov kräver.

Läroplanen formulerades från början utifrån skolans verksamhet. Där angavs värdegrund och uppdrag samt mål och riktlinjer för verksamheten. Den anpassades 1998 för att också kunna användas i fritidshemmen. Det är därför läroplanen gäller för det obligatoriska skolväsendet och förskoleklassen och skall tillämpas inom fritidshemmet. Verksamheterna har flera beröringspunkter. De utgår från barns utveckling och lärande samt arbetar med samma barn men de

har delvis olika uppdrag. I förarbeten till läroplanen förklaras förhållandet när det gäller olikheterna i uppdraget:

”För de avsnitt i läroplanen som behandlar grundläggande värden, förståelse och medmänsklighet, saklighet och allsidighet, normer och värden kan läroplanen helt och hållet tillämpas även av fritidshemmet. När det gäller de mer renodlade kunskapsmålen kan fritidshemmet bidra genom sina erfarenheter av en utforskande och laborativ och praktisk metodik.”

Där beskrivs också förhållandet mellan läroplanen och de allmänna råden för fritidshem:

”Det är fritidspedagogernas och övrig fritidshemspersonals ansvar, att med stöd av läroplanen och de allmänna råden, utforma en lämplig helhet för fritidshemmets uppdrag i samverkan med förskoleklass och skola.”

Allmänna råd för kvalitetsredovisning och allmänna råd för kvalitet i fritidshem

Enligt förordningen om kvalitetsredovisning skall kvalitetsredovisningar upprättas som ett led i den kontinuerliga uppföljningen och utvärderingen av verksamheten, så kallat systematiskt kvalitetsarbete. Det systematiska kvalitetsarbetet syftar till att kontinuerligt identifiera vilka förutsättningar som är nödvändiga för arbetet mot de nationella målen, att utveckla arbetsprocesser, att bedöma resultat och måluppfyllelse och att vidta lämpliga åtgärder. För att förbättringar skall bestå och kvaliteten höjas behöver utvecklingen följas över tid. Kvalitetsredovisningen är ett verktyg för att regelbundet stämma av hur långt verksamheten kommit i det löpande förbättringsarbetet.

Varje kommun skall upprätta en kvalitetsredovisning på kommunal nivå för all kommunalt bedriven förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg och skolverksamhet. Varje kommunalt fritidshem skall upprätta en kvalitetsredovisning på verksamhetsnivå.

Allmänna råd för kvalitetsredovisning syftar till att ge stöd för att upprätta en kvalitetsredovisning och förklara dess roll i kvalitetsarbetet. Eftersom de riktar sig till många olika verksamheter har råden oftast en generell utformning. För fritidshem anges exempelvis att kvalitetsredovisningen på kommunal nivå bör redovisa övergripande uppgifter om viktiga förutsättningar för verksamheterna och på verksamhetsnivå redovisa måluppfyllelse genom att bedöma hur väl fritidshemmet har arbetat i riktning mot målen i skollagen respektive i läroplanen.

Ett av syftena med allmänna råd för kvalitet i fritidshem är att ge stöd och vägledning i kvalitetsarbetet. Råden är uppbyggda så att det tydligt skall framgå vilka förutsättningar, nationella mål och riktlinjer för fritidshemmet i skollagen och Lpo 94 som är viktiga för att uppnå god kvalitet i fritidshemmet. I det systematiska kvalitetsarbetet måste allmänna råd för kvalitet i fritidshem därför användas jämsides med de allmänna råden för kvalitetsredovisning i det systematiska kvalitetsarbetet.

FÖRUTSÄTTNINGAR

Styrning och ledning

ALLMÄNNA RÅD

Det är viktigt att kommunen

- tydligt anger hur ansvaret för fritidshemmet är fördelat och ser till att dess ledning är väl förtrogen med verksamhetens mål och uppdrag samt med det dagliga arbetet i fritidshemmet,
- har system och rutiner för kontinuerlig planering, uppföljning och utvärdering av verksamheterna och för hur resultaten används för att förbättra kvaliteten och
- har system för resursfördelning som tar hänsyn till att olika fritidshem kräver olika mycket resurser för att genomföra sitt uppdrag.

KOMMENTARER

Ansvarsfördelning

Enligt skollagen skall det finnas en eller flera nämnder i kommunen som fullgör kommunens uppgifter i fritidshem. Kommunen har stor frihet att avgöra hur verksamheten skall utformas. Kommunallagen ställer krav på en fördelning av ansvaret inom kommunen i syfte att ge en effektiv styrning av och insyn i verksamheten. Kommunen måste därför besluta hur ansvaret för fritidshemmen skall fördelas. Det är viktigt att denna ansvarsfördelning är tydlig så att det framgår klart vem eller vilka som har ansvar och som fattar beslut på olika nivåer.

Fritidshemmets ledning

Den pedagogiska ledningen är en viktig faktor för fritidshemmets kvalitet. Det är därför av stor betydelse att ledningen har goda kunskaper om fritidshemmets mål och uppdrag. För att kunna ansvara för en pedagogisk utveckling är det dessutom viktigt att ledningen har inblick i och kunskap om det dagliga arbetet i fritidshemmet. Ett aktivt och nära ledarskap ger förutsättningar för att utveckla verksamheten mot de nationella målen. Genom att skapa tidsutrymme för personalen att planera, följa upp och utvärdera verksamheten skapas förutsättningar för en hög målfyllelse.

System för planering, uppföljning och utvärdering

Fritidshemmet ingår i ett mål- och resultatorienterat styrsystem. Både kommunen och fritidshemmets ledning har en skyldighet att se till att verksamheten bedrivs på ett tillfredsställande sätt. Enligt förordningen om kvalitetsredovisning skall en kvalitetsredovisning upprättas som ett led i den kontinuerliga uppföljningen och utvärderingen av verksamheten. I dessa allmänna råd tydliggörs att det behövs system och rutiner inte bara för planering utan också för uppföljning och utvärdering. Som tidigare angetts måste de allmänna råden för kvalitetsredovisning och dessa allmänna råd användas jämsides för att komma fram till vilka system och rutiner för uppföljning och utvärdering som krävs för god kvalitet.

För att resultaten av uppföljning och utvärdering skall kunna användas för att utveckla kvaliteten förutsätts en fungerande kommunikation mellan politiker, förvaltningsledning och fritidshemmets ledning kring verksamhetens ramar och villkor. Den kunskap om lokala villkor som personalen besitter kan tas tillvara i beslut som rör till exempel verksamhetens ramar och resurser. Dialogen mellan kommunledning och fritidshemmets ledning om utvärderingsresultat och verksamhetens utveckling är betydelsefull. Tydlighet i signaler och återkoppling till de verksamma är viktigt för att bibehålla ett engagemang i kvalitetsarbetet.

Resursfördelning

Enligt läroplanen skall hänsyn tas till barns olika förutsättningar och behov. Vid resursfördelning är det viktigt att hänsyn tas till faktorer som områdets sociala karaktär, barnens ålder, kön, personalens kompetens, lokaler och utemiljöns utformning, antal barn med annat modersmål än svenska, antal barn i behov av särskilt stöd samt barngruppens storlek.

En förutsättning för att kommunen skall kunna fördela resurser i förhållande till de olika behov som barn i fritidshem har är att regelbundna uppföljningar och utvärderingar av verksamhetens kvalitet genomförs. Resultaten av utvärderingarna kan vara vägledande för hur resurserna fördelas.

Uppföljning och utvärdering

ALLMÄNNA RÅD

Det är viktigt att ledningen för fritidshemmet

- ser till att det finns system och rutiner för att följa upp och utvärdera hur fritidshemmet arbetar i relation till skollagen och läroplanen och
- ser till att personalen har system och rutiner för utvärdering av sitt arbete tillsammans med ledning och kollegor samt tillsammans med barn och föräldrar för att få en så bred och nyanserad bild av verksamheten som möjligt.

KOMMENTARER

Enligt förordningen om kvalitetsredovisning skall en kvalitetsredovisning upprättas som ett led i den kontinuerliga uppföljningen och utvärderingen av verksamheten. I detta allmänna råd förtydligas att det behövs system och rutiner för uppföljning och utvärdering. Som anges tidigare behöver de allmänna råden för kvalitetsredovisning och dessa allmänna råd användas jämsides för att komma fram till vilka system och rutiner för uppföljning och utvärdering som krävs för att uppnå god kvalitet i fritidshem. Vad som är lämpligt att prioritera i uppföljning och utvärdering utöver det som framgår av dessa båda allmänna råd varierar eftersom förhållandena i den aktuella kommunen och verksamheten varierar.

För att utvärderingen skall bli så nyanserad som möjligt är det viktigt att föräldrars och barns synpunkter också kommer fram. Att barn involveras i utvärdering av verksamheten är en förutsättning för det inflytande de enligt läroplanen skall ha. Kvalitetsredovisningen skall utarbetas under medverkan av lärare, övrig personal och barn i fritidshemmet enligt förordningen om kvalitetsredovisning. I de allmänna råden om kvalitetsredovisning ges under avsnittet, *Ansvar och delaktighet*, rekommendationer för hur delaktigheten i arbetet med kvalitetsredovisningen bör gå till. Bland annat anges att det är viktigt att fritidshemmet utarbetar och tillämpar rutiner för hur barns och vårdnadshavares medverkan och delaktighet i arbetet med kvalitetsredovisning skall säkras.

De resultat som framkommer genom utvärdering är ett led i kvalitetsarbetet och kan även visa vad den pedagogiska verksamheten skall inriktas mot. De kan ge en bild av vilka förändringar som bör ske och vilka utvecklingsbehov som finns. För att förbättringar skall bestå och kvaliteten höjas behöver utvecklingen

följas över tid. Den skriftliga kvalitetsredovisningen är ett av verktygen för att regelbundet stämma av och tydliggöra hur långt verksamheten kommit i det löpande förbättringsarbetet.

Personaltäthet och barngruppens storlek och sammansättning

ALLMÄNNA RÅD

Kommunen bör

- anpassa gruppstorlek, personaltäthet och grupp-sammansättning till barnens behov och säkerhet samt ta hänsyn till faktorer som
 - barnens ålder
 - andelen barn i behov av särskilt stöd
 - andelen barn med annat modersmål än svenska
 - upptagningsområdets sociala karaktär
 - kontinuitet i barn- och personalgrupp
 - personalens kompetens
 - barnens närvarotider
 - lokalernas och utemiljöns utformning och
- genomföra dokumenterade konsekvensutredningar innan beslut fattas som påverkar fritidshemmets personaltäthet, gruppstorlek och grupp-sammansättning. Utredningarna bör omfatta såväl ekonomiska som pedagogiska konsekvenser.

KOMMENTARER

Lämplig sammansättning och storlek

I skollagen fastställs att barngrupperna skall ha en lämplig sammansättning och storlek och att verksamheten skall utgå från varje barns behov.

Läroplanen tydliggör ansvaret för varje enskilt barns utveckling och lärande. Fritidshemmets verksamhet bygger på att barns socialisation och utveckling sker i grupp. Barnets självkänsla och identitet utvecklas i samspel med andra barn och vuxna. I en grupp som är för stor i förhållande till personalstyrkan riskerar dock de positiva effekterna av att vistas i en grupp att bytas till sin motsats. Konsekvenser av för stora barngrupper kan vara att samspelet mellan vuxna och barn och mellan barn påverkas negativt med stress och hög ljudnivå som en

effekt. När gruppen blir för stor är dessutom relationer svåra att överblicka och det kan bidra till en känsla av anonymitet och otrygghet. Aggressivt beteende eller andra negativa yttringar kan därigenom få utrymme. Det är därför viktigt att gruppens sammansättning och storlek möjliggör ett gruppinriktat arbetssätt som tillgodoser både det enskilda barnets och gruppens behov samt främjar ett positivt samspel mellan barnet och gruppen.

Barngruppens storlek kan vara avgörande för barns säkerhet när det gäller möjligheten för personalen att ha överblick och kontakt med barnen. I verksamheter där barn vistas måste det finnas rutiner som förebygger risker för olyckor i barnens fysiska miljö såväl ute som inne.

Det finns inte någon bestämd gruppstorlek eller personaltäthet som är optimal i alla sammanhang. Förutsättningar varierar från grupp till grupp och från tid till annan. En gruppstorlek eller personaltäthet som är lagom på ett fritidshem behöver inte vara det i en annan. Även om det inte är möjligt att slå fast vilken gruppstorlek som är den bästa i alla sammanhang måste det poängteras att förutsättningarna för en bra verksamhet försämras med större grupper. Barngruppens storlek är en viktig kvalitetsfaktor och barngruppens sammansättning har betydelse för barns möjlighet att finna kamrater som det är intressant, inspirerande och roligt att vara tillsammans med.

Faktorer som påverkar vilken gruppstorlek och personaltäthet som är lämplig

Det är viktigt att barngrupper med många yngre barn inte är så stor med anledning av yngre barns mer uttalade behov av vuxenkontakt.

Barn i behov av särskilt stöd se under avsnittet, *Särskilt stöd*, och barn som ännu inte behärskar det svenska språket gynnas generellt i mindre barngrupper med hög personaltäthet.

De olika upptagningsområdenas sociala karaktär kan variera och är därmed ytterligare en faktor att ta hänsyn till i förhållande till personaltäthet och barngruppens storlek.

Kontinuitet i barn- och personalgrupp är en förutsättning för att barn skall utvecklas i relationen och i samspelet med varandra och med de vuxna.

Även personalens kompetens har betydelse. I arbetslag med välutbildad och erfaren personal finns bättre förutsättningar att arbeta med samspelet och relationerna i barngruppen.

Personalens kompetens

ALLMÄNNA RÅD

Kommunen bör

- så långt det är möjligt sträva efter att anställa personal med pedagogisk högskoleutbildning inriktad mot den åldersgrupp och den verksamhet som avses,
- ge all personal kompetensutveckling utifrån verksamhetens behov och
- ge personalen tid för utveckling av verksamheten.

KOMMENTARER

I skollagen står att det skall finnas personal med sådan utbildning eller erfarenhet att barnens behov av omsorg och god pedagogisk verksamhet kan tillgodoses.

Personalens kompetens är avgörande för kvaliteten i fritidshemmet. Det är kommunens ansvar att personalen har lämplig kompetens. Personal med pedagogisk högskoleutbildning är viktigt ur kvalitetssynpunkt.

För att kunna arbeta i enlighet med läroplanen måste det finnas goda kunskaper hos personalen om de yngre skolbarnens utveckling och lärande. Personalen måste kunna planera och genomföra en pedagogisk verksamhet som är anpassad både till det enskilda barnet och gruppens behov samt kritiskt granska och vidareutveckla verksamheten. Till kompetensen hör också att utveckla samspelet i gruppen och stärka barns identitet och självkänsla samt kunna samspela och kommunicera med varje barn i gruppen och dess föräldrar.

Kompetensutveckling efter behov

För att tillhandahålla rätt kompetensutveckling i förhållande till fritidshemmets specifika verksamhet behöver kommunen fortlöpande kartlägga och analysera kompetensutvecklingsbehovet i nära samarbete med verksamheternas ledning och personal. En långsiktig och hållbar kvalitetsutveckling i verksamheten förutsätter dessutom att behovet av kompetensutveckling utgår från såväl utvärderingar som aktuella forskningsresultat.

Tid för utveckling

En förutsättning för att ta tillvara olika professioners kunskande och erfarenheter är att personalen i fritidshem, förskoleklass och skola ges möjlighet till såväl gemensam som verksamhetsbunden planering, uppföljning, utvärdering och reflektion för utveckling av verksamheterna.

Lokaler och utemiljö

ALLMÄNNA RÅD

Kommunen bör se till att fritidshemmets lokaler och utemiljö

- är trygga, säkra, hälsosamma och utvecklande,
- är utformade så att de möjliggör en god varierad pedagogisk verksamhet som stödjer barns lärande och utveckling såväl enskilt som i grupp och
- är utformade så att både inne- och utemiljön gör det möjligt för personalen att ha uppsikt över de barn de ansvarar för.

KOMMENTARER

Skollagen anger att fritidshemmets lokaler skall vara ändamålsenliga vilket innebär att lokalernas storlek, utformning samt utemiljön skall möjliggöra för fritidshemmet att bedriva en god pedagogisk verksamhet som utgår från barnens behov och intressen.

Lokalernas storlek och utformning, miljöfaktorer som luft, ljud och ljus samt val av material bör vara sådana att fritidshemmet kan bedriva en god pedagogisk verksamhet. Det behövs utrymme för aktiviteter av olika slag, alltifrån skapande och livlig aktivitet i stora grupper till vila och lugna aktiviteter i mindre grupper.

Det vanligaste är att fritidshemmen är belägna i skolans lokaler. Forskning och utvärdering visar att lokalmässig integration inte alltid är problemfri. Skolans lokaler är inte alltid anpassade till fritidshemmets verksamhet. Hur lokaler i en integrerad verksamhet skall disponeras är vidare inte självklart och en meningsskiljaktighet mellan olika verksamheters intressen kan lätt uppstå. En förutsättning för ett fungerande samarbete och samexistens är en gemensam överenskommelse mellan olika personalgrupper om hur och när skolans olika lokaler kan och får utnyttjas under olika delar av dagen och under lov.

När det gäller säkerhet och pedagogik är det viktigt att lokalerna och utemiljön är överblickbara och underlättar kontakt mellan personal och barn samt att det finns rutiner kring hämtningar, lämningar och tillsyn över barnen. Samtidigt som de vuxna är skyldiga att ha tillsyn över alla barn så behöver barnen utifrån sitt perspektiv få möjlighet att leka och koppla av i viss avskildhet.

Utemiljön kring fritidshemmet har stor betydelse för barns utveckling och lärande samt utgör en viktig del av barnens uppväxtvillkor. Det behövs en utemiljö som ger utrymme för såväl platsbundna lekar, som utforskande aktiviteter.

Att uppmärksamma och motverka höga ljudnivåer skall utgöra en naturlig del av verksamheten. Det vill säga att planera, bedriva och följa arbetet så att riskerna med hög ljudnivå försvinner eller minskas så långt det är möjligt.

ARBETET I FRITIDSHEMMET

Fritidshemmets uppdrag

ALLMÄNNA RÅD

Det är viktigt att personalen

- utformar verksamheten så att fritidshemmet kompletterar skolan både tids- och innehållsmässigt,
- erbjuder barnen en meningsfull, stimulerande och utvecklande fritid som är varierad och utgår från barnens behov och intressen och
- förenar omsorg och pedagogik som stödjer barnets fysiska, intellektuella, sociala och emotionella utveckling.

KOMMENTARER

Komplettera skolan

Enligt skollagen skall fritidshemmet komplettera skolan. Fritidshemmet kompletterar skolan tidsmässigt genom att verksamheten pågår under den skolfria delen av dagen och året. Skolan och fritidshemmet ger barnen delvis olika kunskaper och erfarenheter och kompletterar därmed varandra. Fritidshemmet kompletterar även skolan genom möjligheten att erbjuda andra aktiviteter och genom att tyngdpunkten i verksamheten är en annan. Fritidshemmet är ett viktigt komplement till skolan för att skapa mångsidighet, helhet och kontinuitet i barns utveckling och lärande.

Fritidshemspersonalen kan med sin kompetens tillföra ytterligare perspektiv. Med sin mer uttalade inriktning på barns sociala utveckling, välbefinnande, omsorg och på gruppen och dess sociala liv kan personalen i fritidshemmet vara ett värdefullt komplement i till exempel elevvårdsarbetet och i arbetet med att förebygga mobbning, trakasserier eller andra problem som kan uppstå inom barngrupper. Fler barn än de som är i fritidshemmet får då del av kompletterande pedagogiska metoder och innehåll.

Meningsfull fritid

Enligt skollagen skall fritidshemmet erbjuda barn en meningsfull fritid. Förutsättningar för att barnen skall uppleva fritiden som meningsfull är att verksamheten är trygg, rolig och stimulerande där lek och skapande får stort utrymme

och formas utifrån barnens ålder, mognad, behov, intressen och erfarenheter. Det innebär att innehållet i verksamheten kommer att variera beroende på barnens erfarenheter, situation, intressen, skolans inriktning eller närmiljöns resurser.

Det är viktigt att barnen får möjlighet att lära känna sin närmiljö och dess olika möjligheter. Genom att skapa kontakt och samverka med kommunens allmänna fritidsverksamheter för barn och ungdom samt med kultur- och föreningslivet kan man uppmuntra och väcka intresse hos barnen att utveckla fritidsintressen som de senare kan delta i när de slutar på fritidshemmet.

Lek och skapande

Barn är ständigt aktiva skapare av sin egen utveckling och sitt eget lärande såväl i lek som i skapande verksamhet och i utforskning av omvärlden. Det är viktigt att verksamheten är varierad med inslag av lek, fysisk aktivitet, skapande verksamhet som drama, musik, dans, bild och form och utforskande av omvärlden i form av studiebesök, utflykter med mera.

Genom leken kan barns mönster i sätt att tänka, lösa problem och hantera information förändras och utvecklas. De prövar och utvecklar sin fysiska, psykiska och sociala kompetens. Det är i leken barn får prova olika sociala roller och lägga grunden till sin identitet. Det kan också handla om förmågan att kunna läsa av andra och försöka förstå hur de tänker det vill säga att utveckla den empatiska förmågan. När det gäller att stödja och stimulera barns utveckling och lärande kan fri lek behöva vuxnas närvaro. Ofta krävs regler för att leken ska fungera. Att gemensamt skapa regler som kan följas eller brytas är en form av träning i demokratiskt tänkande. Fritidshemmet är en viktig pedagogisk arena för barn att lära sig respektera olikheter och olika åsikter och inse nödvändigheter av kompromisser.

Stöd i utvecklingen

Enligt skollagen skall barn erbjudas stöd i sin utveckling. Genom att utmana barn till att successivt vidga och fördjupa sina kunskaper om sig själva och sin omvärld samt ta till vara deras nyfikenhet, företagsamhet och lust att lära stimuleras barns allsidiga utveckling. I en verksamhet som bygger på insikten att barns utveckling och lärande sker hela tiden och i alla sammanhang samt präglas av synen på barn som aktiva medskapare av sin egen utveckling och sitt eget lärande skapas goda möjligheter för varje barn att utvecklas rikt och mångsidigt.

En helhetssyn på barns utveckling bygger på insikten att olika sidor av barns utveckling och lärande hör ihop och påverkar varandra. Till exempel kan ett

barns självkänsla stärkas om det känner sig tryggt i en grupp och har utvecklat tillit till kamrater och vuxna. Självkänslan påverkar i sin tur barnets förmåga att lära. Barns sociala och känslomässiga utveckling påverkar således den intellektuella utvecklingen och omvänt. Studier har visat att barns sociala status i gruppen har ett visst samband med deras skolprestationer och skolanpassning. Att trivas och må bra är möjligt i en miljö fri från stress där barn kan känna tillit, lugn, lust och nyfikenhet. Fritidshemmet förenar omsorg och pedagogik och kan därigenom vara ett stöd för barnets fysiska, intellektuella, sociala och emotionella utveckling.

Social kompetens och självständighet

I skolåldrarna utvecklas successivt barnets självständighet. Barnet utvecklar i allt högre grad en egen identitet och egna intressen. Denna utveckling pågår i nära samspel med andra. Kamratgruppen och dess värderingar blir allt viktigare. Barnen behöver fortfarande stöd av vuxna men också ökade möjligheter att ta ett eget ansvar. Ofta pendlar barn i dessa åldrar mellan frigörelse från och beroende av vuxna. Ju äldre barnet blir desto viktigare blir kamraterna och grupp-samvaron blir mer central. Fritidshemmet kan bidra till att barn utvecklar en tillit till sig själva och sin egen förmåga i denna process.

Kost och fysisk aktivitet

Barn har ett stort rörelsebehov. Det är därför viktigt att erbjuda rikliga tillfällen till regelbundna fysiska aktiviteter i fritidshemmets vardag där kreativitet, lust och lek fokuseras så att alla barn vill delta. Kosten har också stor inverkan på barns hälsa och livsstil. Genom att servera näringsriktiga mål under trivsamma former kan fritidshemmet bidra till att barnen grundlägger goda kostvanor.

Normer och värden

ALLMÄNNA RÅD

Det är viktigt att personalen

- aktivt arbetar för att de normer och värden som beskrivs i läroplanen är en integrerad del i det vardagliga arbetet med att stödja barns utveckling och kopplar samman det med hur barnet utvecklar förmågan att ta ansvar och ha inflytande och
- strävar efter att se det unika hos varje barn och medvetet arbetar med att olikheterna i gruppen ses som en tillgång.

KOMMENTARER

Läroplanens grundläggande demokratiska värderingar skall ligga till grund för arbetet i fritidshemmet. Personalen har ett stort ansvar för att diskutera olika värderingar och uppfattningar och samtidigt ta avstånd från det som strider mot dessa.

Fritidshemmets verksamhet bygger på tanken att barns socialisation och utveckling sker i grupp. Barns självkänsla och identitet utvecklas i samspel med andra. I en väl fungerande grupp har barnen glädje av varandra. Det är också inom gruppen som sociala normer och värden prövas och utvecklas. Gruppen utgör därför ett forum där ett demokratiskt tänkande, jämställdhet och andra värdegrundsfrågor kan omsättas i konkret handling. Tillsammans med andra lär sig barnen hantera konflikter och intressemotsättningar och att lösa dem på ett positivt sätt.

Enligt lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever skall tendenser till diskriminering, trakasserier och annan kränkande behandling aktivt motverkas och en likabehandlingsplan upprättas. Vuxennärvaro är av central betydelse för att förhindra och upptäcka eventuella tendenser till diskriminering, trakasserier och annan kränkande behandling. Om barn helt själva får forma sina normer finns det risk för att en negativ kultur tar över i en grupp och utstötning eller mobbning kan uppstå. Allmänna råd och kommentarer för arbetet med att främja likabehandling (SKOLFS 2004:19) ger stöd i arbetet att motverka och förhindra alla former av diskriminering, trakasserier och annan kränkande behandling.

Personalen har många möjligheter att lyfta fram och tillsammans med barnen hantera och diskutera att människor är olika. I en miljö där olikheter ses

som något naturligt och självklart ges barnen möjlighet att utveckla förståelse och tolerans för olika sätt att tänka och vara. I dagens samhälle har media stort inflytande på barns och ungdomars normer och värderingar. Fritidshemmet kan bidra till en ökad medvetenhet om vilka normer och värderingar som media uttrycker exempelvis gällande könsroller, kroppsideal, konsumtion m.m.

Jämställdhet mellan flickor och pojkar

ALLMÄNNA RÅD

Det är viktigt att personalen

- reflekterar över sitt eget förhållningssätt till manligt och kvinnligt och diskuterar hur den pedagogiska miljön kan utformas för att stärka jämställdhetsarbetet och
- aktivt arbetar för jämställdhet mellan flickor och pojkar integrerat i verksamheten.

KOMMENTARER

I läroplanen lyfts jämställdhet fram som en viktig del i värdegrundsarbetet. Det handlar till stor del om att motverka traditionella könsmönster och om att flickor och pojkar skall ha lika stort inflytande över och utrymme i verksamheten. Forskning och erfarenhet visar att flickor och pojkar systematiskt behandlas olika.

Förhållningssätt

Ett effektivt jämställdhetsarbete börjar med de vuxna. Den könsidentitet som befästs redan i tonåren grundläggs mycket tidigt. Vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar liksom de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning av vad som är kvinnligt och manligt. Ibland kan det vara svårt för vuxna att upptäcka sina egna föreställningar om kvinnligt och manligt liksom könsmönster i fritidshemmets vardag. Det är därför mycket viktigt att personalen kritiskt granskar sitt eget förhållningssätt och analyserar hur könsmönster tar sig uttryck i den pedagogiska verksamheten samt kopplar det till grundläggande värden.

Jämställdheten en del i värdegrundsarbetet

Fritidshemmets personal och ledning har en nyckelroll för att utveckla jämställdhetsarbetet. För att arbeta med läroplanens värdegrund och uppdrag är det nödvändigt med såväl teoretisk kunskap om jämställdhet och genus som praktisk erfarenhet av arbete med jämställdhet i barngrupp. En medveten jämställdhetspedagogik kan skapa de möjligheter som läroplanen föreskriver. Det vill säga ge utrymme för barn att pröva och utveckla förmågor och intressen oberoende av könstillhörighet.

Många fritidsintressen är könsbundna. Det är viktigt att ge utrymme för både flickors och pojkars intressen men också att medvetet försöka bryta invanda könsrollsmönster. Personalen har en viktig roll när det gäller att skapa en balans mellan barnens engagemang i de intressen de redan tillägnat sig och att visa på alternativ och inspirera till nya upptäckter.

Barns delaktighet och inflytande

ALLMÄNNA RÅD

Det är viktigt att personalen

- aktivt arbetar för barns rätt till ansvar, delaktighet och inflytande i verksamheten utifrån erfarenhet, ålder och mognad och
- tydliggör för barnen sambanden mellan delaktighet, inflytande över och ansvar för fattade beslut.

KOMMENTARER

Barns ansvar och inflytande behandlas i läroplanen. De demokratiska principerna att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktig skall omfatta alla barn.

I fritidshemmet kan barnen få möjlighet att utveckla en förståelse för vad demokrati är genom att på olika sätt få uttrycka tankar och åsikter och kunna påverka fritidshemmets innehåll. Att arbeta aktivt med barns delaktighet och inflytande innebär att vara lyhörd och visa respekt för när barn uttrycker sin vilja i vardagliga situationer.

I den dagliga verksamheten finns gott om möjligheter att stimulera barns förmåga att ta ansvar för sina handlingar och fritidshemmets miljö. För att kunna agera demokratiskt behöver barn delta i demokratiska processer som till exempel samlingar, planeringar, möten och utvärderingar. Delaktighet, utifrån

erfarenhet, ålder och mognad, är en grundförutsättning för barns möjligheter att föra sin egen talan och påverka. Det är dock viktigt att inte bara det inflytande som sker vid gruppaktiviteter stärks utan även barnets inflytande över sina egna aktiviteter.

De vuxnas förhållningssätt är avgörande i arbetet med barns delaktighet och inflytande över sin egen vardag. Det krävs att personalen både har förutsättningar för arbetet och en medvetenhet om hur barn kan involveras. Stora barngrupper kan exempelvis utgöra ett hinder då de vuxna i högre grad måste styra verksamheten för att det ska fungera.

Barns vardagsinflytande behöver tydliggöras och återkopplas så att de förstår att deras åsikter har betydelse och att de får kunskaper om att det finns både informella och formella demokratiska forum. På så vis får barnen möjlighet att utveckla sin förståelse för de demokratiska processer de deltar i. Viktigt i sammanhanget är också att barnen skall vara delaktiga i olika former av utvärderingar och i arbetet med kvalitetsredovisningen, enligt förordningen om kvalitetsredovisningen inom skolväsendet mm samt i arbetet med verksamhetens likabehandlingsplan, enligt förordningen (2006:1083) om barns och elevers deltagande i arbetet med en likabehandlingsplan.

Ett mångkulturellt fritidshem

ALLMÄNNA RÅD

Kommunen bör

- verka för att arbetet i fritidshemmet präglas av ett förhållningssätt där olika kulturer och flerspråkighet ses som en tillgång.

Det är viktigt att personalen

- fortlöpande reflekterar över sina värderingar och föreställningar om kulturella och språkliga olikheter,
- strävar efter ett arbetssätt där man betonar olika kulturers lika värde och ser språklig och kulturell mångfald som en tillgång och
- ser till att arbetet med att stödja barns språkliga och kulturella identitet integreras i den dagliga verksamheten.

KOMMENTARER

Arbetet med kulturell mångfald är en del i läroplanens värdegrundsarbete. I dagens mångkulturella fritidshem möts barn och föräldrar med olika etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning och kulturell bakgrund. Verksamheterna har därmed en viktig roll när det gäller utveckling av tolerans och solidaritet.

Kunskap i kommunen

Kommunen har ett övergripande ansvar att se till att fritidshemmen på bästa sätt kan möta de behov och utmaningar som finns i ett flerspråkligt och mångkulturellt samhälle. För detta krävs kunskaper på alla nivåer i kommunen om vad det innebär att arbeta med flerspråkighet och mångkulturella grupper. Det är viktigt att reflektera över kulturella olikheter och bearbeta fördomar och attityder. Personalen har ett stort ansvar för att upptäcka och aktivt motverka fördomar.

Arbetet i mångkulturella grupper

Ett mångkulturellt arbetssätt utgår från att varje barns språk och kulturella bakgrund är en tillgång i gruppen. När personalen visar intresse för barnens språk och kultur och uppmuntrar dem att berätta och på andra sätt kommunicera om sitt liv utanför fritidshemmet stärks barnens självkänsla och kulturtillhörighet. Fritidshemmet behöver vara öppet och positivt till olika vanor och seder. Föräldrarna är en viktig källa till kunskap som underlättar både den kulturella och språkliga förståelsen.

Olika fritidshem har olika förutsättningar att arbeta med barns språkliga och kulturella utveckling. Barngruppernas storlek och sammansättning och personalens kompetens är viktiga faktorer som påverkar arbetet.

Särskilt stöd

ALLMÄNNA RÅD

Kommunen bör

- utgå från synsättet att barns behov av särskilt stöd relateras till omgivningen och den miljö barnet vistas i,
- sträva efter att barns behov av särskilt stöd tillgodoses i den ordinarie verksamheten samt att personalen har kompetens för detta och
- fortlöpande utvärdera om resurserna till barn i behov av särskilt stöd är tillräckliga och om insatserna fungerar.

Det är viktigt att personalen

- arbetar utifrån ett synsätt som innebär att stödbehovet för barn i behov av särskilt stöd ses i relation till omgivningen och den miljö som barnet vistas i,
- samarbetar med förskoleklass och skola så att olika kompetenser gemensamt bidrar till en bild av hur barnet fungerar i olika sammanhang, något som bör utgöra underlag för adekvata stödinsatser,
- samarbetar med förskolan för att underlätta övergången mellan förskola och fritidshem,
- vid planering av insatser för barn i behov av särskilt stöd är lyhörd för vårdnadshavares synpunkter,
- genom uppföljningar och utvärderingar tydliggör vilka faktorer som har påverkat arbetet med barn i behov av särskilt stöd och om stödresurserna är adekvata och tillräckliga och
- tillsammans med barnet och barnets vårdnadshavare dokumenterar, följer upp och utvärderar stödinsatserna.

KOMMENTARER

Enligt skollagen skall barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling ges den omsorg som deras speciella behov kräver. Barn i behov av särskilt stöd syftar inte på någon enhetlig eller klart avgränsad grupp. Alla barn behöver stöd för sin utveckling, några behöver särskilt stöd under vissa perioder, andra under hela sin tid i fritidshemmet. Barn med diffusa och svårtolkade behov såsom koncentrationssvårigheter, tal- och språksvårigheter eller psykosociala svårigheter utgör en del av de barn som är i

behov av särskilt stöd. Andra barn med behov av särskilt stöd kan ha tydliga funktionshinder, som rörelsehinder eller syn- eller hörselnedsättningar.

Att barns behov av särskilt stöd bör relateras till omgivningen kan bli tydligt när fritidshem och skola arbetar tillsammans. De båda verksamheterna ställer delvis olika krav på barnet vilket kan innebära att barn som har behov av särskilt stöd i skolan inte behöver ha det i fritidshemmet och omvänt.

Särskilda stödinsatser

För många barn är en generellt god kvalitet på verksamheten den viktigaste insatsen. För andra kan det vara nödvändigt med särskilda stödinsatser som komplement. Stödet kan ges som personalförstärkning, antingen till barngruppen generellt eller till det enskilda barnet, eller i form av konsultation och handledning för personalen. Andra viktiga förutsättningar är samarbete med en väl fungerande elevvård med såväl specialpedagogisk som psykologisk och medicinsk kompetens samt även ett fungerande samarbete med specialister utanför fritidshemmet. En minskning av antalet barn i barngruppen eller anpassning av lokalerna är andra stödformer. Det är viktigt att kommunen tillhandahåller olika former av insatser för att i varje enskilt fall kunna göra en avvägning av vilken insats som bäst kommer barnet tillgodo. Det är också viktigt att personalen i fritidshem, förskoleklass och skola samarbetar och tillsammans försöker komma fram till vilka insatser som är bäst för barnet. Vid övergången mellan förskola och fritidshem är det extra viktigt för barn i behov av särskilt stöd att det sker ett samarbete för att skapa trygghet och kontinuitet för barnet.

Bedömningen av vilka stödinsatser som är lämpliga skall göras av ledning och personal. En god samverkan med och stor lyhördhet för vårdnadshavare är extra viktig när det gäller insatser för barn i behov av särskilt stöd för att dessa insatser skall nå sitt syfte. Som regel krävs vårdnadshavares medgivande.

Uppföljning och utvärdering

För att försäkra sig om att tillräckliga och adekvata resurser avsätts för särskilt stöd är det nödvändigt att kommunen känner till såväl omfattningen av stödbehovet som behovens karaktär och om de insatser som görs har avsedd effekt.

Personalen och ledningen står närmast verksamheten och deras bedömning av behovet av särskilt stöd kan därmed få en betydande roll när kommunen fattar beslut om stödresurser. Att barnet har en diagnos skall inte behöva vara en förutsättning vid tilldelning av extra resurser till fritidshemmet.

Kontinuerliga uppföljningar och utvärderingar av hur behovet av särskilt stöd förändras i kommunen ger värdefull kunskap om fritidshemmets kvalitets-

utveckling. Om stödbehovet ökar kan det ge signaler om att den generella kvaliteten har försämrats och att man behöver vidta förändringar för att fritidshemmet skall kunna bedriva en verksamhet som är anpassad till varje barns behov.

Dokumentation

I skolan finns krav på att åtgärdsprogram skall utarbetas för de elever som behöver särskilda stödåtgärder. För barn i fritidshem finns inget motsvarande krav men för att verksamheten på bästa sätt skall kunna stödja barnet är det viktigt att tillsammans med barnet och barnets vårdnadshavare dokumentera stödinsatserna så att de kan följas upp och utvärderas.

Samarbete mellan fritidshem och hem

ALLMÄNNA RÅD

Det är viktigt att personalen

- skapar ett nära och förtroendefullt samarbete med barnets vårdnadshavare om barnets individuella utveckling och lärande och diskuterar på vilket sätt fritidshemmet kan bidra till att barnet trivs, lär och utvecklas,
- använder kontakten med barnets föräldrar till att föra samtal om barnets trivsel, lärande och utveckling och
- tar hänsyn till vårdnadshavares olika möjligheter att delta i och påverka verksamheten genom att se till att det finns olika former och forum för inflytande och samverkan.

KOMMENTARER

Läroplanen lyfter fram samarbete med barnets vårdnadshavare och föräldrar. Ett gott samarbete är en självklar del av fritidshemmets verksamhet och en viktig kvalitetsfaktor. I fritidshemmet är ett nära samarbete en viktig förutsättning för att barnet skall uppleva kontinuitet i sin tillvaro i hem och fritidshem. Samarbetet är även en förutsättning för att verksamheten skall kunna bygga på barnets erfarenhet och livsvillkor.

Det är personalens ansvar att det finns ett samarbete med vårdnadshavare och föräldrar. Det är viktigt att samverkan byggs på öppenhet, ömsesidighet

och respekt. Avsikten med att ge ett allmänt råd om kontakten med föräldrar är att betona att föräldrarna kan ha ett intresse för omsorgen om barnet även om de inte är vårdnadshavare. Om information innehåller sekretesskyddade uppgifter kan man inte lämna ut dem utan samtycke från vårdnadshavare.

En god vardaglig kontakt är grundläggande för ett förtroendefullt samarbete. För att hemmet skall känna sig delaktigt i frågor som rör både det egna barnet och fritidshemmets grundläggande värden, normer och regler, planering och innehåll är kontinuerlig dialog viktig.

I både fritidshem, förskoleklass och skola förekommer olika former av samverkan med vårdnadshavare som t.ex. föräldramöten, planeringsmöten och utvecklingssamtal. När fritidshem, förskola och skola arbetar tillsammans kan det vara en fördel att vissa av dessa möten genomförs gemensamt.

Samarbete med andra verksamheter

ALLMÄNNA RÅD

Det är viktigt att personalen

- skapar bästa möjliga förutsättningar för varje barns mångsidiga utveckling och lärande genom samarbete med andra verksamheter såsom förskola, förskoleklass och skola,
- i samarbetet med förskola, förskoleklass och skola utgår från barnens behov och intressen och
- samarbetar med förskola, förskoleklass och skola för att skapa kontinuitet och för att underlätta övergångar mellan olika verksamhetsformer.

KOMMENTARER

I läroplanen betonas vikten av samarbete mellan förskola, förskoleklass, skola och fritidshem. Ett nära samarbete mellan olika verksamheter främjar utvecklingen av en gemensam syn på barns utveckling och lärande. En gemensam pedagogisk grundsyn kan förhindra att klyftor uppstår mellan olika verksamhetsformer. Det kan även skapa bättre förutsättningar för kontinuitet och sammanhang i barnens liv. Strävan efter en gemensam grundsyn innebär inte att olika verksamheters egenart skall suddas ut. Det är snarare så att det är just i mötet mellan olika kompetenser som de pedagogiska vinsterna med samarbete finns.

Om samarbetet skall bli lyckat krävs att vissa grundförutsättningar är uppfyllda. Det är viktigt att barnen står i fokus och att barnens behov och intressen sätts främst. Det har stor betydelse för ett gott resultat att tid avsätts för förberedelser och diskussioner om hur samarbetet skall utformas genom att personal i fritidshem, förskoleklass och skola ges möjlighet till gemensam planering, uppföljning, utvärdering och utveckling av verksamheten.

För att barnen skall uppleva kontinuitet och trygghet är det viktigt att övergången mellan förskola och fritidshem ägnas särskild uppmärksamhet.

REFERENSER

Bestämmelser utanför skolförfattningarna som rör lokaler och miljö i fritidshem

Redovisningen är mycket kortfattad. Mer information finns på t.ex. de webbssidor som anges i de olika avsnitten.

Miljöbalken (www.sos.se, www.naturvardsverket.se)

I miljöbalken och dess följdlagstiftning finns bestämmelser om den fysiska miljön både ute och inne i fritidshem. Bl.a. Naturvårdsverket, Kemikalieinspektionen och Socialstyrelsen utfärdar föreskrifter och allmänna råd inom miljöbalkens område. När det gäller kraven på inomhusmiljön är det främst Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd som är av intresse. Motsvarande reglering beträffande utomhusmiljön har Naturvårdsverket ansvar för.

Tillsyn över att miljöbalken följs utövas i kommunerna av miljönämnden eller motsvarande. Vägledande tillsynsmyndigheter är Socialstyrelsen för inomhusmiljön och Naturvårdsverket för utomhusmiljön.

Byggnadslagstiftningen (www.boverket.se)

De krav som gäller för fritidshem för ny- och ombyggnad finns bland annat i plan- och bygglagen. Närmare krav finns i lagen om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m.

Tillsyn över att byggnadslagstiftningen följs utövas i kommunerna av byggnadsnämnd eller motsvarande. Central tillsynsmyndighet är Boverket.

Förhållandet mellan byggnadslagstiftningen och miljöbalken

I huvudsak gäller att miljöbalken reglerar förhållanden i befintliga fritidshem medan krav i samband med ny- och ombyggnad regleras i byggnadslagstiftningen.

Arbetsmiljölagstiftningen (www.av.se)

Arbetsmiljölagen ställer krav både på den fysiska och psykosociala arbetsmiljön. Arbetsmiljöverket ger i detaljerade föreskrifter och allmänna råd närmare besked om vilka krav som gäller, t.ex. i föreskrifterna om förskola och fritidshem. Arbetsmiljölagstiftningen omfattar endast personalen. Skolverket och Arbetsmiljöverket har tillsammans tagit fram en webbsida med handledning om

arbetsmiljöarbete i skolan. Mycket av det som står där gäller också för fritidshem. (www.av.se/amnessidor/skolweb). Tillsyn över att reglerna för arbetsmiljö efterlevs har Arbetsmiljöverket med sina lokala distrikt.

Förhållandet mellan arbetsmiljölagstiftningen och miljöbalken

Både Arbetsmiljöverket med stöd av arbetsmiljölagstiftningen och den kommunala nämnden (miljönämnd eller motsvarande), med stöd av miljöbalken, har tillsyn över miljön i fritidshemmen. Arbetsmiljölagstiftningen gäller både den fysiska och psykosociala miljön medan miljöbalken endast gäller den fysiska miljön.

Offentligt tryck

Prop. 1973:136. *Om förskoleverksamhetens utbyggnad och organisation.*

Prop. 1975/76:39. *Skolans inre arbete m.m.*

Prop. 1979/80:1. *Om socialtjänsten.*

Prop. 1993/94:11. *Utvidgad lagreglering på barnomsorgsområdet m.m.*

Prop. 1997/98:6. *Förskoleklass och andra skollagsfrågor.*

Prop. 1997/98:94. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet m.m.*

Prop. 1997/98:182. *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.*

Skolverket. 1998. *Integration mellan barnomsorg och skola. Beslut, genomförande och ekonomiska konsekvenser i tolv kommuner.*

Skolverket. 1998. *Elever i behov av särskilt stöd.*

Skolverket. 1998. *Olika på lika villkor. En antologi om jämställdhet i förskolan.*

SOU 1972:26,27. *Förskolan del 1 och 2. Betänkande angivet av 1968 års Barnstugeutredning.*

SOU 1974:42. *Barns fritid. Fritidsverksamhet för 7-12-åringar. Betänkande angivet av 1968 års Barnstugeutredning.*

SOU 1974:53. *Skolans inre arbete.*

SOU 1997:21. *Växa i lärande. Förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år.*

SOU 1997:116. *Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.*

SOU 2006:75. *Jämställd förskola. Slutbetänkande från Delegationen för jämställdhet i förskolan.*

Lagar

Arbetsmiljölagen (1997:1160)

Föräldrabalken

Kommunallagen (1991:900)

Lagen om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m. (1994:847)

Plan- och bygglagen (1987:10)

Skollagen (1985:1100)

Diskrimineringslagen (2008:567)

Förordningar

Förordning (SKOLFS 1994:1) om läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet. Lpo94

Förordning om kvalitetsredovisning (1997:702)

Förordning om barns och elevers deltagande i arbetet med en likabehandlingsplan (2006:1083)

Grundskoleförordningen (1994:1194)

Internationella konventioner

FN:s konvention om barnets rättigheter

FN:s konvention om de mänskliga rättigheterna

Föreskrifter

Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter. *Förskola och fritidshem* (AFS 1986:19 ändrad 1993:8)

Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter. *Internkontroll av arbetsmiljön* (AFS 1996:6)

Allmänna råd

Skolverkets allmänna råd för kvalitet i förskolan. Allmänna råd 2005:10

Skolverkets allmänna råd för kvalitetsredovisning. Allmänna råd 2006:18

Skolverkets allmänna råd om att främja likabehandling och förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling (SKOLF5 2009:38)

Litteratur

Andersson B-E, Rohlin M, Söderlund A. (1997) *Skola – Skolbarnsomsorg i samverkan*. Lärarhögskolan i Stockholm.

Bjurek H, Gustafsson B, Kjulin U, Kärrby G (1992). *Effektivitet och kvalitet i barnomsorgen*. Göteborgs universitet.

Flising B (1995). *Samverkan skola-skolbarnsomsorg. En utvärdering*. Socialstyrelsen. SoS rapport 1995:12.

Hansen M (1999). *Yrkeskulturer i möte. Läraren, fritidspedagogen och samverkan*. Acta universitatis Gothenburgensis.

Johansson I (1999). *Samarbete Effektivitet Kvalitet i integrerade verksamheter för sexåringar, skola och fritidshem. Teoretiska utgångspunkter och resultat*. FoU-rapport 1999:5 Stockholms stads socialtjänstförvaltning.

Karlsudd P (1999). *Särskolebarn i integrerad skolbarnsomsorg*. Lärarhögskolan i Malmö.

Lindqvist G (1996). *Lekens möjligheter*. Studentlitteratur.

Möller T (1996). *Brukare och klienter i välfärdsstaten. Om missnöje och påverkansmöjligheter inom barn- och äldreomsorg*. Publica.

Näsman E, von Gerber C (1996). *Mamma pappa utan jobb*. Rädda barnens förlag.

Olsson L (1997). *Förskolan och arbetslösheten*. FoU-rapport 1997:2. FoU-enheten, Stockholm.

Sundell K, Colbiörnson M (1999). *De bortvalda barnen. Kamraters betydelse i grundskolans årskurs 2*. FoU-rapport 1999:10. Stockholms stads socialtjänstförvaltning.

Utbildningsdepartementet (1997). *Växa i lärande, förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år*. SOU 1997:21.

Skolverket (1999). *Finns fritids?* Rapport 186.

Torstensson, Ed, Johansson (2000). *Fritidshemmet i forskning och förändring – En kunskapsöversikt*. Skolverket.

Callander F (1999). *Från fritidens pedagog till hjälplärare*.

Rohlin M (2001). *Att styra i namn av barns fritid*. HLS förlag.

Haglund B (2004). *Traditioner i möte*. Göteborgs universitet.

Skolverket (2005). *Skolverkets lägesbedömning*. Rapport 264.

Myndigheten för skolutveckling (2005). *Fysisk aktivitet för bättre kunskapsutveckling – slutrapport*.

Myndigheten för skolutveckling (2005). *Lärande och fysisk miljö. En kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola.*

Livsmedelsverket (2007). *Bra mat i skolan.*

Elisabeth Lindkvist och Christin Simonsson, Södertörns Högskola (2007). *Interkulturellt förhållningssätt. Är det något givet i den svenska kommunala skolan?*

Litteratur om sekretess

Bengtsson H, Svensson K (1999). *Ansvar och sekretess i förskola och skola.* Liber AB.

Svenska kommunförbundet (1998). *Sekretess i förskola och skola m. m.* Kommentus förlag.

De allmänna råden riktar sig till huvudmännen och de verksamhetsansvariga och personal i fritidshem. Andra målgrupper är personal i skolan och i andra verksamheter som samverkar med fritidshemmet.

Syftet med allmänna råd är att förtydliga verksamheten utifrån skollag och läroplan samt att stödja kvalitetsarbetet i fritidshem. För föräldrar kan de allmänna råden utgöra ett stöd för inflytande och samverkan.

Skolverket

www.skolverket.se